

Državni izpitni center

JESENSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Torek, 31. avgust 2004

SPLOŠNA MATURA

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobljenih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV****1. Razpravljajte o značilnostih družbene slojevitosti v sodobnih družbah.**

Kandidati/kandidatke lahko opredelijo splošne značilnosti slojevitosti v modernih družbah (razredna oblika slojevitosti, odprt sistem slojevitosti, pridobljen družbeni status, možnosti družbene gibljivosti, družbeni razvoj itd.) ter razpravljajo o notranji strukturiranosti in o značilnostih razredov.

Kandidati/kandidatke lahko tudi razpravljajo (primerjajo itd.) družbeno slojevitost v različnih sodobnih družbah.

Za najvišje število točk naj bo v odgovor vključena tudi razprava o družbeni polarizaciji.

2. Razpravljajte o vzrokih in posledicah dezorganizacije družin v sodobnih družbah. Pri tem upoštevajte pozitivne in negativne vidike.

Kandidati/kandidatke v odgovoru pojasnijo razliko in povezanost med strukturno in funkcijsko dezorganizacijo družin ter vzroke za to (vzroki za strukturno dezorganizacijo: migracije, razveze, pomen ekonomske samostojnosti žensk, sekularizacija, spreminjanje vrednot itd.). Med posledicami omenijo pluralnost oblik družinskega življenja (naraščanje enostarševskih družin, reorganizirane družine itd.). Kandidati/kandidatke razpravljajo tudi o posledicah teh sprememb za odnose med družinskimi člani in članicami ter za ekonomski status družin.

Pri ocenjevanju upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

3. Analizirajte spremembe, ki so jih podeželska (ruralna) območja doživela pod vplivom modernizacije.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) vključiti v odgovor naslednje spremembe:

- kulturne,
- ekonomske,
- ekološke,
- depopulacijo podeželja.

Pri tem upoštevajo značilnosti obeh tipov naselij/življenja (urbanega in ruralnega) ter ju primerjajo.

Pri ocenjevanju upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

4. Statistični podatki kažejo, da se v zaporu najpogosteje znajdejo pripadniki nižjih družbenih slojev. Primerjajte razlagi teh podatkov v funkcionalizmu (npr. v Mertonovi teoriji strukturne napetosti) in v konfliktnih teorijah.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) vključiti v odgovor naslednje:

- predstavitev katere od funkcionalističnih teorij odklonskosti (npr. Mertonove teorije strukturne napetosti);
- poznavanje konfliktnega teoretičnega pristopa pri preučevanju odklonskosti;
- eksplicitno primerjavo obeh teorij (npr. nedvoumno opozorijo na to, da se konfliktna teorija bolj ukvarja s samim delovanjem (formalnega) družbenega nadzora in manj z vzroki odklonskega vedenja ter ugotavljajo, da formalni družbeni nadzor ni usmerjen na vse družbene sloje in skupine enako itd.).

Če v odgovoru ni eksplicitne primerjave, lahko kandidati/kandidatke dobijo za odgovor največ 13 točk (za dobro predstavitev obeh teorij).

5. ***Razpravljajte o značilnostih, po katerih se mnenja, prepričanja in zdravorazumsko vedenje razlikujejo od znanstvenih spoznanj.***

Kandidati/kandidatke v odgovoru izhajajo iz načel znanstvenega spoznavanja (npr. objektivnost, veljavnost, zanesljivost, sistematičnost, splošnost itd.) in tudi iz norm, ki naj bi usmerjale znanstveno dejavnost (avtonomnost, univerzalnost, organizirani skepticizem, nepristranskost), ter glede na to primerjajo znanstveno spoznanje in mnenja, prepričanja itd. Za najvišje število točk (18–20) morajo biti v odgovoru eksplicitno izpostavljena načela in norme (večina, ne nujno vsa). Nakazati pa morajo tudi povezanost med obojim.

IZPITNA POLA 2

1. KULTURA

1. *Vir A opozarja na probleme pri opredelitvi pojma kulture. Pojasnite, zakaj se take težave pojavljajo. (2 točki)*

Problemi, povezani z opredelitvijo kulture, se pojavljajo zaradi **širine področja**, ki ga kulturne vsebine zavzemajo (preplet duhovnega in materialnega), pa tudi zaradi njihove **pestrosti** oz. **heterogenosti**, kar otežuje možnost, da bi jih enopomensko in kratko opredelili (1 točka). Vsaka od definicij zato poudarja **določena področja, lastnosti** ali pa **zorni kot opazovanja**, npr. kultura kot vedenjski vzorci, kultura kot posebna področja človekove ustvarjalnosti (umetnost, znanost) itd. (1 točka, če sta v odgovoru zajeti dve področji).

2. *Katero opredelitev pojma kulture upoštevajo antropologi (in mnogi sociologi)? Navedite jo in kratko pojasnite. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo antropološko definicijo, ki opredeljuje **kulturo kot način življenja ljudi – pripadnikov neke družbe** (1 točka). Razumljena je kot celotno področje **idej, navad, prepričanj, materialnih proizvodov** itd., ki jih je človek proizvedel in oblikoval (1,5 točke, če so navedli tri ustrezne sestavine) in ki se **prenašajo iz generacije v generacijo** (0,5 točke).

3. *Ena od značilnosti kulture je njena utemeljenost na znakih. Navedite najpomembnejši znakovni sistem v človeški komunikaciji. (1 točka)*

Jezik (1 točka).

4. *Za akademsko sfero, ki je predstavljena v viru B, in za njen način delovanja je značilna posebna oblika kulture. Navedite, katera oblika je to. (1 točka)*

Elitna kultura ali visoka kultura (1 točka).

5. *Navedite in pojasnite tri pomembne razlike med obliko kulture, predstavljeno v viru B, in množično kulturo. (4,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo:

- množična kultura se pojavi šele z **industrijsko družbo**, koncept elitne kulture je **starejši**;
- elitna kultura je povezana z **elito izobražencev** v družbi, saj zahteva neko znanje in motiviranost ljudi, množična kultura pa je namenjena **najširšemu** krogu ljudi;
- množična kultura ima predvsem **funkcijo razvedrila**, kar za elitno **ni** izrazito značilno;
- ljudje se z množično kulturo mnogo bolj **podrejajo medijskim šablonam**, potrošniki elitne kulture imajo bolj **kritično** izoblikovano zavest;
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedbo po 0,5 točke, skupaj največ 1,5 točke, za vsako ustrezno pojasnilo po 1 točko, skupaj največ 3 točke.

Če kandidati/kandidatke opisujejo samo množično kulturo, lahko dobijo največ 2 točki, če obe obliki kulture samo opisujejo, ne pa tudi primerjajo, lahko dobijo največ 3 točke.

6. *Katero izmed posledic soočenja različnih kultur predstavlja v viru C omenjeni holokavst? Poimenujte jo in kratko pojasnite. (3 točke)*

Genocid (1 točka). Če kandidati/kandidatke navedejo etnocid, dobijo 0,5 točke.

V primeru holokavsta ne gre zgolj za uničenje kulture, temveč tudi za **načrtovano fizično, množično uničevanje ljudi**, ki pripadajo drugi kulturi. Med vzponom nacizma so ga nad Židi sistematično izvajali Nemci.

Za ustrezno pojasnilo dobijo kandidati/kandidatke 2 točki, za delno ali nepopolno pa ustrezno manj.

Če pojasni samo etnocid, dobi 1 točko.

7. *S katerimi idejami oziroma prepričanji so legitimirali neenakopravno obravnavo različnih kultur? Poimenujte jih in kratko pojasnite. (3 točke)*

Etnocentrizem (1 točka).

Gre za presojanje **lastne kulture kot normalne**, ki tako postane merilo za presojanje drugih in drugačnih kultur. Pogosto vodi v delitev kultur na **višje** in **nižje**, merilo take delitve pa so **razmerja moči** med njimi. V soočanju različnih kultur vodijo taka stališča v **konflikte** med različnimi kulturami.

ali

Rasizem (1 točka).

Rasizem je mogoče opredeliti kot ideologijo, ki ljudem na podlagi fizičnih razlik pripisuje tudi kulturno več- oziroma manjvrednost.

Za ustrezno celovito pojasnilo etnocentrizma ali rasizma dobijo kandidati/kandidatke 2 točki, za delno pa ustrezno manj.

2. DRUŽBENA NEENAKOST IN GIBLJIVOST

1. *Kratko pojasnite, kaj je za Marxa ključni dejavnik oblikovanja družbenih razredov in razredne dihotomije. Pomagajte si z virom A. (2 točki)*

Zasebna lastnina proizvajalnih sredstev (lahko tudi **odnos do proizvajalnih sredstev**), zaradi česar se oblikujeta razred **lastnikov** in razred **nelastnikov** (2 točki).

2. *Pojasnite Webrovo teorijo slojevitosti in navedite, po čem se razlikuje od Marxove. (5 točk)*

Weber opredeljuje razred kot skupino ljudi, ki ima podoben **tržni položaj** (1 točka).

Poleg ekonomske ureditve pa je pomembna še **statusna ureditev** (statusne skupine) – za različne skupine ljudi je ne glede na njihov ekonomski položaj značilno, da imajo večji ali manjši **ugled, prestiž** (1 točka). Pomembna pa je tudi **politična ureditev**, ki določa razporeditev **moči** – glede na to se oblikujejo **stranke** (1 točka).

Weber v nasprotju z Marxom meni, da je družbena slojevitost kompleksen pojav in da je **ni mogoče reducirati samo na ekonomsko sfero** (1 točka).

Weber ugotavlja tudi razlike znotraj razredov in **zavrača Marxovo tezo o polarizaciji** (1 točka).

3. *Kateri koncept revščine je opredeljen v viru B? (1 točka)*

Koncept **relativne revščine** (1 točka).

4. *Navedite in kratko pojasnite še eno izmed drugih opredelitev (konceptov) revščine. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in pojasnijo:

- koncept **absolutne revščine** (1 točka), ki temelji na **določitvi minimalnih potreb** (hrana, stanovanje, minimalne zdravstvene storitve), ki morajo biti zadovoljene, da bi človek lahko preživel (ali določitvi dohodka, ki je potreben za zadovoljitev teh potreb) (1 točka), **ali**
- koncept **subjektivne revščine** (1 točka), ki temelji na **samooceni** lastnih življenjskih razmer (1 točka).

Če navedejo in pojasnijo koncept relativne revščine, dobijo 1 točko.

5. *Nekateri sociologi so prepričani, da je revščina funkcionalna. Navedite dva različna vidika njene funkcionalnosti. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo dva izmed naslednjih vidikov funkcionalnosti revščine (za vsakega dobijo 1 točko, skupaj 2 točki):

- revni zagotavljajo **poceni delovno silo**,
- **dajejo delo** mnogim poklicem,
- so drugim v **opomin** in pripomorejo h konformnosti večine,
- »igrajo« vlogo »**grešnega kozla**«,
- itd.

6. *O kakšni vrsti družbene gibljivosti (mobilnosti) govori vir C? Navedite jo in kratko pojasnite. (1,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo:

- **intergeneracijsko** (medgeneracijsko) družbeno mobilnost (0,5 točke) – sprememba statusa **glede na status staršev** (1 točka) **ali**
- **vertikalno** družbeno mobilnost (0,5 točke) – posameznik **napreduje** v višji družbeni status (družbena promocija) **ali nazaduje** (1 točka).

7. *Navedite in razložite še dve drugi vrsti družbene gibljivosti. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in pojasnijo eno od prej navedenih vrst družbene mobilnosti (tisto, ki je niso navedli v odgovoru na 6. vprašanje), poleg tega pa še eno od naslednjih (ali obe):

- **horizontalna** družbena mobilnost (0,5 točke) – mobilnost **znotraj sloja** (1 točka);
- **intrageneracijska** (znotrajgeneracijska) družbena mobilnost (0,5 točke) – mobilnost posameznika/posameznice v **njegovi/njeni karieri** (1 točka).

Kandidati/kandidatke dobijo za dve navedeni in pojasnjeni vrsti družbene mobilnosti po 1,5 točke, skupaj 3 točke.

8. *Pri katerih slojih najdemo posebno veliko povezavo med statusoma otrok in staršev? Kako imenujemo ta pojav? (1 točka)*

Pri **višjih** družbenih slojih (0,5 točke); **samorekrutacija elite** (0,5 točke)
ali pri **nižjih** družbenih slojih (0,5 točke); **»začaran krog revščine«** (0,5 točke).

3. ŠOLA

1. *Navedite in razložite dve družbeni okoliščini, ki sta omogočili razvoj množičnega šolstva. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo in razložijo dve izmed naslednjih družbenih okoliščin:

- **industrializacijo**;
- **urbanizacijo**, ki skupaj z industrializacijo vpliva na drugačne družbene odnose;
- krepi se potreba po **specialnem znanju** za potrebe proizvodnje (učenje po modelu ne zadošča več);
- **demokratizacija** družb (ideji enakosti in svobode);
- oblikovanje **nacionalnih držav** (prek šolskega sistema se širi in utrjuje nacionalna zavest);
- **prepoved** otroškega dela;
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za dve ustrezno navedeni in pojasnjeni družbeni okoliščini 2 točki, skupaj 4 točke. Če okoliščine samo navajajo, dobijo za vsako navedeno po 0,5 točke, vendar skupaj največ 2 točki.

2. *Opredelite šolo kot družbeno institucijo tako, da navedete dve njeni značilnosti. Pomagajte si z virom A. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko opredelijo šolo kot družbeno institucijo z vidika značilnosti in/ali funkcij institucij, npr.:

- za šolo so značilni **formalizirani** odnosi med učenci in učitelji;
- **hierarhična** struktura šolskega sistema;
- učitelj postane **pooblaščen prenašalec** družbenih norm in znanja;
- šola opravlja funkcijo **družbenega nadzora**;
- je razmerom **trajna**;
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za opredelitev šole kot družbene institucije, ki vključuje vsaj dve njeni značilnosti in/ali funkciji, 2 točki, sicer ustrezno manj.

3. *Ugotovite, kateri družbeni dejavnik, ki močno vpliva na uspešnost šolanja in pridobivanja formalne izobrazbe, je omenjen v viru B, in pojasnite njegov pomen. (4 točke)*

V viru B je omenjen pomen **družine** (lahko tudi **slojevske pripadnosti**) (1 točka).

Pomen se kaže v naslednjem:

- različnih **spodbudah**, ki jih otrok doživi v družini in širšem socialnem okolju,
- to okolje (družina) vpliva na **govorne sposobnosti**, na način izražanja, poznavanje vrednot in norm kulture, ki se zahteva in ocenjuje v šoli,
- vpliv se kaže tudi v različnih **materialnih možnostih** (nakup učnih pripomočkov, inštrukcije, zasebne šole itd.),
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno pojasnitev, v katero vključijo tri zgoraj omenjene vplive, še 3 točke.

4. *Kako je vpliv v viru B opisanega dejavnika na uspešnost šolanja poimenoval P. Bourdieu? (1 točka)*

Kulturni kapital (1 točka).

5. *Navedite še dva dejavnika, ki vplivata na neenake možnosti šolanja, in enega kratko pojasnite. (2,5 točke)*

Spol, etnična pripadnost, rasna pripadnost itd. (0,5 točke za vsako navedbo, skupaj 1 točka).

V večini družb spol vpliva na izbiro smeri in dolžino šolanja (dekleta družboslovje, humanistika, šolanje za dom itd., fantje tehnika, naravoslovje itd.). Različne študijske smeri niso družbeno enako vrednotene.

Pripadniki etničnih manjšin se teže vključijo v šolski sistem zaradi kulturnih razlik, drugačne socializacije, težav z jezikom itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno razlago pomena enega od dejavnikov med šolanjem 1,5 točke.

6. *Pojasnite, zakaj v modernih družbah narašča pomen znanja in formalne izobrazbe za posameznika. (2 točki)*

Za posameznika pomen znanja in formalne izobrazbe narašča, ker sta to dejavnika **pridobljenega družbenega statusa** in omogočata **(vertikalno) družbeno mobilnost**. (2 točki)

7. *Utemeljite pomen izobraževanja v modernih družbah s stališča družbe kot celote. (2 točki)*

Z vidika družbe narašča pomen znanja, ker omogoča **ekonomski razvoj** in **konkurenčnost** nacionalnih ekonomij (držav) na svetovnem trgu (2 točki).

Kandidati/kandidatke dobijo 2 točki tudi, če izpostavijo politične in kulturološke vidike.

4. DRUŽBENA MOČ IN OBLAST

1. *Pojasnite, kaj pomeni legitimnost moči (oblasti). (1 točka)*

Legitimnost pomeni, da je moč **priznana** kot **sprejemljiva** in pravična oziroma **družbeno upravičena** (1 točka).

2. *Max Weber je glede na izvor legitimnosti razlikoval več tipov legitimne oblasti. Imenujte in razložite tipa oblasti, ki ju lahko razberete s fotografij v viru A. (5 točk)*

Karizmatična (1 točka) in **racionalna** oblast (1 točka).

Za karizmatično oblast je značilno, da temelji na prepričanju o **izjemnih osebnostnih lastnostih vodje**, močnih **čustvenih** vezeh, je **osebna** oblast itd. (1,5 točke, če so v razlago vključene vsaj tri značilnosti).

Racionalna oblast temelji na **pravilih, zakonih, predpisih**, s katerimi so **določene** dolžnosti tistih, ki izvajajo posamezne funkcije oblasti, je **neosebna** oblast, **usposobljenost** izvajalcev oblasti itd. (1,5 točke, če so v razlago vključene vsaj tri značilnosti).

3. *Obstajajo različni pogledi na to, kako je v sodobnih demokratičnih državah razporejena družbena (politična) moč. Primerjajte dve nasprotujoči si razlagi te problematike. Pomagajte si z virom B. (5 točk)*

Elitistične (1 točka) in **pluralistične** teorije (1 točka).

Elitistične teorije ugotavljajo **osredotočenost družbene moči v rokah elit** (delitev na elite in množice), pluralistične teorije dokazujejo, da je družbena moč **razpršena** (**mnoštvo** političnih strank in interesnih skupin).

Kandidati/kandidatke dobijo še po 1,5 točke za ustreznost predstavitev katere od elitističnih teorij in katere od pluralističnih ter za jasno izpostavljenost razliko med njima (skupaj 3 točke). Če razlika ni izpostavljena, lahko dobijo za predstavitev največ 2 točki.

4. *Katere »kanale za politično participacijo« lahko razberete iz vira C? (2 točki)*

Sodelovanje v **političnih strankah** (1 točka), sodelovanje na **volitvah** (1 točka).

5. *Pojasnite razlike med politično stranko in interesno skupino. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke pojasnijo naslednje razlike:

- v njihovih **ciljih**: politične stranke si prizadevajo **priti na oblast**, interesne skupine pa ne neposredno, ampak je njihov namen **vplivati na odločitve** oblasti in političnih strank (1,5 točke);
- v **načinih delovanja**: politične stranke so **neposredno udeležene** v političnem življenju, predlagajo kandidate/kandidatke za pomembne oblastne funkcije itd., interesne skupine pa poskušajo **vplivati na drugačne načine** (vpliv na javno mnenje, prispevki v sklade političnih strank, demonstracije, stavke itd.) (1,5 točke).

Če kandidati/kandidatke razlike samo navajajo, dobijo največ 2 točki.

6. *Kateri razlogi oziroma dejavniki vplivajo na to, kako se posamezniki odločajo za podporo različnim političnim strankam? Navedite tri. (1,5 točke)*

Ti razlogi so lahko naslednji:

- **program** politične stranke, na podlagi katerega se odločijo za podporo,
- **tradicija**,
- **taktično** voljenje (volijo neko stranko samo zato, da bi preprečili zmago druge),
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak naveden razlog po 0,5 točke (skupaj 1,5 točke).